

ПРОБЛЕМА ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ МАТЕМАТИКИ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ

У статті виокремлено філософський, психологічний, педагогічний підходи до проблеми формування готовності майбутнього вчителя математики до професійної самореалізації у педагогічній діяльності.

Обґрунтовано, що у процесі навчання у вищому навчальному закладі відбувається часткова самореалізація як у професійному, так і особистісному аспектах. Повна самореалізація майбутнього вчителя математики відбувається лише в умовах активної педагогічної діяльності. Визначено структуру готовності до професійної самореалізації.

Ключові слова: *готовність до професійної самореалізації, готовність до педагогічної діяльності, професійне становлення, філософський, психологічний, педагогічний підходи.*

Постановка проблеми. Перехід від навчання майбутніх учителів математики до педагогічної діяльності – це складний етап як у професійному, так і особистісному становленні, це процес переорієнтації навчально-виховної діяльності у професійну. Цей період у фаховій підготовці характеризується як зміною провідного типу діяльності, так і зміною соціального статусу студента. Внаслідок таких суттєвих перетворень змінюється і предмет діяльності, оскільки спочатку усі зусилля, мотиви, потреби та активність студента були спрямовані на оволодіння системою знань, умінь та навичок, необхідних для майбутньої професії, а в момент переходу до нової діяльності увесь багаж знань перетворюється на засіб її реалізації. Такий важливий період у ієрархічній структурі професійного становлення майбутнього вчителя математики породжує проблему формування готовності майбутнього вчителя математики до професійної самореалізації у педагогічній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Це питання було і залишається в центрі уваги сучасної науки, що дає можливість стверджувати його багатоаспектність та розглядати у таких напрямках: філософському (В. Г. Нестеренко, О. М. Леонтьєв, К. Х. Момджян та ін.), психологічному (М. Є. Бойков, О. В. Биков, М. Й. Варій, М. І. Дьяченко, Л. А. Кандибович, О. Г. Ковальов, М. Д. Левітов, В. О. Моляко, К. К. Платонов, С. Л. Рубінштейн та ін.), педагогічному (К. М. Дурай-Новакова, Н. В. Кузьміна, Є. С. Кузьмін, О. Г. Мороз, Ю. В. Сенько, О. М. Пехота, І. П. Підласий, В. О. Сластьонін, З. Н. Курлянд та ін.).

Метою статті є визначення структури та сучасних наукових підходів до проблеми формування готовності майбутнього вчителя математики до професійної самореалізації.

Виклад основного матеріалу. Розгляд готовності особистості до діяльності на основі *філософського підходу* дозволяє розглядати її як певний стан свідомості, оскільки "будь-яка діяльність програмується і спрямовується свідомістю, яка виступає в якості причини людських дій" [1: 64].

Щодо трактування сутності поняття "готовність до діяльності" необхідно розглянути два підходи: *функціонально-психологічний* (К. К. Платонов, Б. Д. Новіков, Ф. П. Генев, В. М. Пушкін, Н. Д. Левітов, Л. С. Нересєян, А. Ц. Пуні, Л. Ф. Єгупов та ін.) та *особистісний* (С. Д. Максименко, О. М. Пелєх, В. О. Моляко, М. К. Дурай-Новакова, М. І. Дьяченко, О. Г. Мороз, Г. С. Костюк, Л. В. Кондрашова, В. О. Сластьонін, І. П. Підласий та ін.).

Представники першого напрямку розглядають готовність як особливий психічний стан; психологічну умову здійснення успішної діяльності як вибірково-усвідомленої активності, що спрямовує особистість до діяльності; цілісний прояв особистості, що займає єднальну ланку між психологічними процесами та якостями особистості.

Саме з такої позиції трактування поняття "готовність до педагогічної праці" розглядається у дослідженнях К. К. Платонова як "результат психологічної підготовки та психологічної мобілізації".

В. О. Сластьонін трактує це поняття "...як складне особистісне утворення, що виступає важливою характеристикою професіоналізму вчителя-вихователя і є особливим психічним станом, що передбачає наявність у суб'єкта образу структури певної дії та професійної спрямованості свідомості на його виконання й включає в себе різного роду установки на усвідомлення педагогічної задачі, моделі ймовірної поведінки, визначення спеціальних способів діяльності, оцінку своїх можливостей у їхньому співвідношенні з майбутніми труднощами та необхідністю досягнення певного результату" [2: 19]. Крім того, він вважає, що якість готовності до виконання вчителем педагогічної діяльності залежить від теоретичної й практичної підготовки, яку отримав студент у навчальному закладі, сформованості мотиваційного компонента, тобто позитивного ставлення до професії, від володіння професійно значущими якостями особистості.

Розуміння готовності як певної властивості чи системи властивостей та якостей особистості, складного багаторівневого утворення, динамічної системи з мотиваційними, вольовими, емоційними та пізнавальними характеристиками властиве представникам другого напрямку.

С. Д. Максименко і О. М. Пелех розглядають готовність до того чи іншого виду діяльності як "цілеспрямоване вираження особистості, що включає її переконання, погляди, ставлення, мотиви, почуття, вольові та інтелектуальні якості, знання, навички, вміння, настанови" [3: 70].

За визначенням В. О. Моляко, готовність до будь-якої праці є складним особистісним утворенням, свого роду системою, що включає багато компонентів, які в своїй сукупності дають змогу певній особі виконувати більш чи менш успішно конкретну роботу.

Досить глибоко поняття "професійна готовність" розкриває К. М. Дурай-Новакова, яка розглядає її як "цілісне вираження всіх підструктур особистості, зорієнтованих на повне й успішне виконання різноманітних функцій учителя. Готовність до педагогічної діяльності таким чином постає як складне структурне утворення, центральним ядром якого є позитивні установки, мотиви й освоєні цінності вчительської професії. У цю структуру входять також професійно важливі риси характеру, педагогічні здібності, сукупність професійно-педагогічних знань, навичок, умінь, досвід їхнього застосування на практиці. Професійна готовність знаходиться в єдності зі спрямованістю на професійну діяльність і стійкими установками на працю" [4: 25].

До етапів професійного становлення майбутнього вчителя математики ми відносимо: професійне самовизначення, професійне навчання та професійну самореалізацію, яка вимагає формування готовності до неї у результаті професійної підготовки у вищому навчальному закладі. "Готовність до професійної самореалізації" є ширшим поняттям, ніж "готовність до педагогічної діяльності", тому воно потребує особливого дослідження.

У психолого-педагогічних дослідженнях Т. В. Гури, О. С. Жукової, С. Д. Максименка, В. М. Маризіної, О. Є. Остапчук, В. І. Осьодла, Л. Б. Служинської, О. В. Шиліної акцентується увага на тому, що *підготовка майбутнього учителя до професійної самореалізації* ґрунтується на методологічному визнанні пріоритетів самоцінності особистості й взаємозалежності процесів саморозвитку особистісних і професійних якостей та проектування системи особистої педагогічної діяльності: гуманістичної, багатомірної й поліфункціональної за своєю суттю.

З педагогічної позиції готовність до професійної самореалізації можна розглядати як сукупність властивостей та якостей особистості, соціального досвіду і здібностей, які набувають студенти в процесі навчання і життєдіяльності в соціокультурному середовищі освітнього закладу. Найбільш важливими якостями особистості, які забезпечують готовність до професійної самореалізації, є висока соціальна відповідальність і професійна активність, ініціативність, самостійність і творче самовираження.

В умовах неперервної освіти актуальною стає проблема готовності до професійної самореалізації, зрозуміло, що ще у вищому навчальному закладі йде частова самореалізація студента (особистісна та професійна) на рівні компетентності. Майбутні учителі, які готові до постійної професійної й особистісної самореалізації, володіють більшою готовністю пов'язувати власну професійну самореалізацію з особистісною самореалізацією учнів, постійно вдосконалювати освітній процес, забезпечувати зростання якості педагогічної діяльності.

Д. Ф. Крюкова включає в структуру готовності до професійної самореалізації: готовність до професійної праці; потребу й здатність до підвищення професійних знань та їх використання у творчій праці; здатність до професійної взаємодії [5: 82].

Формування у майбутніх учителів готовності до професійної самореалізації набуває ефективності за умови їх цілеспрямованого включення в процес самопроєктування особистісних і професійних якостей, проєктування особистого професійно-діяльнісного поля у нерозривному поєднанні цих процесів, що забезпечить вищий рівень професійної майстерності й якості освітнього процесу вже на початкових етапах діяльності.

В. К. Демиденко тлумачить поняття "самореалізація" як свідоме за власною ініціативою втілення людиною своїх творчих можливостей у житті й виділяє у її становленні та розвитку такі етапи: 1) усвідомлення людиною своєї сутності, своїх потенційних можливостей, прав, обов'язків, мотивів – усвідомлення свого "Я"; 2) визначення життєвої мети та програми дій її досягнення; 3) побудова моделі діяльності; 4) діяльність та її самооцінка; 5) порівняльна характеристика самооцінки та оцінки діяльності, свого статусу; 6) формулювання висновків про перспективи свого "Я"; 7) внесення в нього за потреби певних коректив [6: 34].

Показники готовності до професійної самореалізації необхідно розглядати у нерозривному зв'язку з особистістю та її професійною діяльністю. Якщо готовність функціонує у певний обмежений проміжок часу, тоді її можна назвати станом; якщо готовність проявляється в різні періоди під впливом мотиваційних факторів і ситуацій, тоді варто говорити про готовність як про динамічне утворення особистості.

Особливого значення надається психологічній готовності до професійної самореалізації, яка розглядається як системне явище, що виявляється у вигляді ситуативної (наприклад, стан натхнення) або

довготривалої, стійкої готовності, є діалектичною єдністю психічних станів і властивостей особистості. Готовність представляє собою систему особистісної й функціональної, змістової та оціночної сторін.

Дослідження "готовності до професійної самореалізації" свідчить про необхідність застосування як системного, синергетичного, діяльнісного, компетентнісного підходів до трактування сутності цього поняття, так і поетапного, компонентного його дослідження.

У психолого-педагогічній науці немає однастайності щодо визначення компонентів готовності до педагогічної діяльності.

У Енциклопедії освіти визначено такі аспекти готовності до діяльності:

– операційний – володіння певним набором способів дії, знань, умінь та навичок, а також можливості набуття нового досвіду в межах певної діяльності;

– мотиваційний – система спонукальних якостей щодо певної діяльності (мотиви пізнання, досягнення, самореалізації тощо);

– соціально-психологічний – рівень зрілості комунікативної сфери особистості, вміння здійснювати колективно розподілену діяльність, підтримувати стосунки в колективі, уникати деструктивних конфліктів та ін.;

– психофізіологічний – готовність систем організму діяти в даному напрямку [7: 138].

Так, М. І. Дьяченко та Л. О. Кандибович виділяють такі структурні компоненти готовності до майбутньої діяльності [8]: мотиваційний (позитивне ставлення до професії, інтерес до неї та інші стійкі мотиви); операційний (володіння засобами та прийомами професійної діяльності, необхідними знаннями, навичками, вміннями, високий рівень розумової діяльності і т. ін.); орієнтаційний (знання й уявлення про особливості та умови професійної діяльності, її вимоги до особистості); вольовий (самоконтроль, уміння до управління діями, з яких складається виконання робочих обов'язків); оцінювальний (самооцінка власної професійної підготовки та відповідність між процесом розв'язання професійних завдань та оптимальними педагогічними зразками).

З. Н. Курлянд до компонентів готовності до педагогічної діяльності відносить: професійну самосвідомість, ставлення до діяльності чи настанову (для ситуаційної готовності), мотиви, знання про предмет та способи діяльності, навички і вміння практичного втілення цих способів, а також професійно значущі якості особистості [9: 241].

Л. С. Нересєян, В. М. Пушкін до структурних компонентів готовності до професійної діяльності в контексті вивчення професійно-педагогічної спрямованості особистості відносять: психічну спрямованість особистості, інтегральний психофізіологічний компонент, образ структури дій [10: 28].

Тому, визначаючи "готовність майбутнього вчителя математики до професійної самореалізації", ми розглядаємо її як "інтегральне, структуроване, багатоконпонентне особистісне утворення, що включає професійну спрямованість, систему наукових знань, умінь та навичок, розвинені педагогічні здібності, творчий потенціал особистості, здатність протистояти труднощам і самовдосконалюватися впродовж життя, яке вона набуває в процесі професійного становлення у вищому навчальному закладі, що забезпечує їй самореалізацію й результативність при виконанні професійних обов'язків у відповідних соціально-культурних умовах".

Враховуючи результати наукових досліджень щодо структури готовності до педагогічної діяльності, ми розглядаємо готовність майбутнього вчителя математики до професійної самореалізації через сукупність понять: *професійна спрямованість* (професійні інтереси, ціннісні орієнтації, стійкі мотиви та установки на професійну самореалізацію та самовдосконалення, потреби, які не лише регулюють формування готовності до професійної самореалізації, а й відображають спрямованість на формування готовності як особистісно необхідної та внутрішньо прийнятої установки), *система знань, умінь та навичок* (наявність професійно необхідних знань, методики організації позааудиторної навчально-виховної діяльності, а також способів їхнього вдосконалення та оновлення, використання рівня власного інтелекту для досягнення найвищих результатів у педагогічній діяльності; використання здобутих знань, умінь, вдосконалення навичок, виконання дій для реалізації власних ресурсів), *розвинені педагогічні здібності* (розвиток та вдосконалення індивідуальних здібностей, особистих якостей, схильностей у професійній діяльності, вироблення власного стилю та спрямованість на творчу педагогічну діяльність), *творчий потенціал* (творче самопереосмислення, самопроекування, усвідомлення необхідності професійної самореалізації та впевненість у власних можливостях керувати навчально-виховним процесом, уміння контролювати результати професійної діяльності та рівень розвитку, особисті досягнення).

Висновки. Ми вважаємо, що готовність майбутнього вчителя математики до професійної самореалізації із точки зору потреби суспільства в якісній підготовці вчителів, що виконуватимуть на високому рівні професійну діяльність, дозволяє розглядати цю діяльність відповідно до загальних норм виконання певного виду праці. Отже, фахова самореалізація як важливий показник соціальної зрілості особистості є комплексом особистісних знань, умінь, навичок, якостей, здібностей, професійної спрямованості та творчого потенціалу, що визначають готовність фахівця до реалізації своїх сутнісних сил у педагогічній діяльності.

Таке розуміння значущості професійної самореалізації породжує проблему її вимірювання та встановлення взаємозв'язку між зовнішніми виявленнями цього явища та особистісними цінностями, що лежать у його основі. У зв'язку з тим, що процес формування готовності майбутнього вчителя є складним, комплексним, неможливо знайти показник, який інтегральним чином дозволяв би виміряти цей феномен. Тому наступним етапом нашого дослідження є вибір вимірювальних показників для отримання об'єктивної інформації, в якості яких ми розглядаємо критерії та комплекс їх показників.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Философско-психологические проблемы развития образования / [под ред. В. В. Давыдова]. – М. : Педагогика, 1981. – 176 с.
2. Педагогика : [учеб. пособие для студентов пед. учеб. заведений] / [Сластенин В. А., Исаев И. Ф., Мищенко А. И., Шиянов Е. Н.]. – [3-е изд.]. – М. : Школа-Пресс, 2000. – 512 с.
3. Максименко С. Д. Фахівця потрібно моделювати (Наукові основи готовності випусника педвузу до педагогічної діяльності) / С. Д. Максименко, О. М. Пелех // Рідна школа. – 1994. – № 3–4. – С. 68–72.
4. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности : автореф. дисс. на соискание уч. степени д-ра пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования" / К. М. Дурай-Новакова. – М., 1983. – 32 с.
5. Крюкова Д. Ф. Теоретичні і методичні засади підвищення рівня професійної готовності майбутніх спеціалістів технічного профілю / Д. Ф. Крюкова // Неперервна професійна освіта : теорія і практика : [наук.-метод. журнал]. – Вип. 2. – К. : Ін-т пед-ки і псих. проф. освіти АПН Укр., 2001. – С. 77–83.
6. Демиденко В. К. Самореалізація : сутність, становлення, розвиток / В. К. Демиденко // Педагогіка і психологія : [науково-теоретичний та інформаційний журнал Академії педагогічних наук]. – 2004. – № 2. – С. 31–36.
7. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України ; [гол. ред. В. Г. Кремень]. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
8. Дьяченко М. И. Психологические проблемы готовности к деятельности / М. И. Дьяченко, Л. А. Кандыбович. – Минск : БГУ, 1976. – 175 с.
9. Педагогіка вищої школи : [навч. посіб.] / [Курлянд З. Н., Хмельюк Р. І., Семенова А. В. та ін. ; за ред. З. Н. Курлянд]. – [3-тє вид. перероб. і доп.]. – К. : Знання, 2007. – 495 с.
10. Нерсисян Л. С. Психологическая структура готовности оператора к экстремальным действиям / Л. С. Нерсисян, В. Н. Пушкин // Вопросы психологии. – 1969. – № 5. – С. 24–31.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Filososfsko-psikhologicheskie problemy razvitiia obrazovaniia [Philosophical and Psychological Problems of the Education Development] / [pod red. V. V. Davydov]. – M. : Pedagogika, 1981. – 176 s.
2. Pedagogika [Pedagogy] : [ucheb. posobie dlia studentov ped. ucheb. zavedeniy] / [Slastianin V. A., Isaev I. F., Mishchenko A. I., Shiyonov E. N.]. – [3-e izd.] – M. : Shkola-Press, 2000. – 512 s.
3. Maksimenko S. D. Fakhivtsia potribno modelyuvaty (Naukovi osnovy gotovnosti vypusnyka pedvuzu do pedagogichnoyi diyal'nosti) [A Specialist Should Be Designed (The Scientific Bases of the Graduate's Readiness for the Pedagogical Activity)] / S. D. Maksimenko, A. M. Pelekh // Ridna shkola [Native School]. – 1994. – № 3–4. – S. 68–72.
4. Duray-Novakova K. M. Formirovanie professional'noy gotovnosti studentov k pedagogicheskoy deyatel'nosti [The Students' Professional Readiness Formation to the Teaching Activity] : avtoref. diss. na soiskanie uch. stepeni d-ra ped. nauk : spets. 13.00.01 "Obshchaya pedagogika, istoriya pedagogiki i obrazovaniya" / K. M. Duray-Novakova. – M., 1983. – 32 s.
5. Kryukova D. F. Teoretychni i metodychni zasady pidvyshchennya rivnya profesiynoyi gotovnosti maybutnikh spetsialistiv tekhnichnogo profilyu [Theoretical and Methodological Foundations for Improving the Future Technical Specialists' Professional Readiness Level] / D. F. Kryukova // Neperervna profesiyna osvita : teoriya i praktyka [Continuing Professional Education : Theory and Practice] : [nauk.-metod. zhurnal]. – Vyp. 2. – K. : In-t ped-ky i psikh. prof. osvity APN Ukr., 2001. – S. 77–83.
6. Demydenko V. K. Samorealizatsiya : sutnist', stanovlennia, rozvytok [Self-Realization : Essence, Becoming, Development] / V. K. Demydenko // Pedagogika i psykholohiya : [naukovo-teoretychnyy ta informatsiynyy zhurnal Akademiyi pedagogichnykh nauk]. – 2004. – № 2. – S. 31–36.
7. Entsyklopediia osvity [Educational Encyclopedia] / Akad. ped. nauk Ukrainy ; [gol. red. V. G. Kremen']. – K. : Yurinkom Inter, 2008. – 1040 s.
8. Dyachenko M. I. Psikhologicheskie problemy gotovnosti k deyatel'nosti [Psychological Problems of Readiness to the Activity] / M. I. Dyachenko, L. A. Kandybovich. – Minsk : BSU, 1976. – 175 s.
9. Pedagogika vyshchoyi shkoly [Pedagogy of Higher School] : [navch. posibnyk] / [Kurlyand S. N., Khmeliyuk R. I., Semenov A. V. ta in. ; za red. S. N. Kurlyand]. – [3-te vyd. pererob. i dop.]. – K. : Znanie, 2007. – 495 s.
10. Nersesyan L. S. Psikhologicheskaiia struktura gotovnosti operatora k ekstremal'nym deystviyam [The Psychological Structure of the Operator's Readiness to Extreme Actions] / L. S. Nersesyan, V. N. Pushkin // Voprosy psikhologiyi [Psychological Questions]. – 1969. – № 5. – S. 24–31.

Матеріал надійшов до редакції 19.05. 2015 р.

Ковальчук Е. А. Проблема формирования готовности будущего учителя математики к профессиональной самореализации.

В статье выделены философский, психологический, педагогический подходы к проблеме формирования готовности будущего учителя математики к профессиональной самореализации в педагогической деятельности. Обосновано, что в процессе обучения в высшем учебном заведении происходит частичная самореализация как в профессиональном, так и личностном аспектах. Полная самореализация будущего учителя математики происходит только в условиях активной педагогической деятельности. Определена структура готовности к профессиональной самореализации.

Ключевые слова: *готовность к профессиональной самореализации, готовность к педагогической деятельности, профессиональное становление, философский, психологический, педагогический подходы.*

Kovalchuk O. A. The Problem of the Future Mathematics Teacher's Readiness Formation to the Professional Self-Realization.

The research deals with the future mathematics teacher's readiness formation to the professional self-realization in terms of the society's needs in preparing the high-qualified teachers who will perform the high level of the professional activity, this activity can be considered under the general rules of implementing the certain kind of work. The research "the readiness for the professional self-realization" indicates the need for a systematic and synergetic, active, qualified approach to the interpretation of the concept essence based on the study of philosophical, psychological and pedagogical trends. Defining the "future mathematics teacher's readiness to the professional self-realization", we consider it as "an integral, structured, multi-personal formation, including the professional orientation, a system of the scientific knowledge and skills, the ability to withstand hardships in the course of the teachers' professional development in the performance of professional duties appropriate to the social and cultural conditions".

Key words: *readiness for professional self-realization, readiness to teaching, professional development, philosophical, psychological, pedagogical approaches.*